

پوهاند عبدالحی حبیبی
کابل

مرقد یحیی بن زید در جوزجان شمال افغانستان

در شماره (۲۸۳) فروردین ماه ۱۳۵۱ مجله وزین یغما شرحی در باره مرقدیکه در سه کیلومتری گنبد قابوس بنام یحیی بن زید منسوبست ، بقلم آقای رحمة الله نجانی نشر یافته ، که در آن يك اشتباه قدیم تکرار شده و بعید از واقعیت تاریخی است .

چون مجله شریف یغما يك نشره تحقیقی و وزین است بهتر است این موضوع در آن مبهم نماند و باعث اشتباه دیگران نشود ، بنابراین این سطور را فرستادم تا به طبع آن موضوع را روشن فرمائید :

نویسنده محترم مضمون دو نام تاریخی قدیم جوزجان و جرجان را خلط کرده اند ، جرجان همین گرگان کنونی شمال ایران است ، که از قدیم شهرت دارد و عربها گرگان را معرب ساخته جرجان نوشته اند . ولی هیچگاه به واو (جورجان) نبوده و منسوب بدان همواره جرجانی است . انسانی و مطالعات فرهنگی

اما جوزجان اکنون هم بدین نام در شمال افغانستان افتاده که در غرب بلخ واقع است و نام اصلی آن گوزگان و گوزگانان بوده که شکل معرب آن جوزجان و منسوب بدان جوزجانی است ، ناصر خسرو درباره محمود زاوولی گوید :

کجاست آنکه فریغونیان زهیت او زدست خویش بدادند گوزگانان را

چرن فرق جوزجان با جرجان بر اهل علم پوشیده نیست بیش از این در آن

باره نمی نویسم .

در حدود ۱۲۰ ق نفوذ داعیان آل عباس برخلاف سلطه امویان در خراسان پهن

شده بود ، بنابراین امام یحیی بن زید بن علی بن حسین بن علی بن ابی طالب - بعد از

آنکه پدرش زید به دست امویان کشته شد - خود وی به خراسان پناه آورد، و نزد حریش بن عمرو در بلخ متواری گردید. چون ولید بن یزید بن عبدالملک بر مسند امارت امویان نشست در سنه ۱۲۵ ق به نصر بن سیار حکمران خراسان خبر دادند، که یحیی بن زید در منزل حریش در بلخ پنهان گردیده است.

نصر به عقیل بن معقل عجلی حاکم بلخ امر داد تا یحیی را گرفتار کنند، عقیل در بلخ حریش را ششصد تازیانه زد، ولی سراغ یحیی را نداد، چون قریش بن حریش از هلاک پدر ترسید، امام یحیی را با یاران او بدست عقیل داد، و نصر سیار او را در کهنندز مرو محبوس نمود. اما چون از دربار ولید امر رهایی اورسید، نصر بن سیار او را دوهزار درهم و دو استر بخشید (بقول الیعقوبی یحیی از زندان گریخت) و از بلخ به سرخس و بیهق آمد و با هفتاد نفر همراهان خود با عمرو بن زراره عامل نیشابور که ده هزار لشکر داشت مقابل شد. اما خراسانیان جنگ نکردند و عمرو شکست خورد و خود وی کشته شد و امام یحیی روی بهرات و سرخس و بادغیس آورد. چون در اینوقت از طرف نصر بن سیار سر لشکر سلم بن احوز هلالی به تعقیب یحیی گماشته شده بود، او را با همراهان در جوزجان یافت و با ایشان درآویخت و در این جنگ سید یحیی در روستای ارغوی (اکنون قراغوی) جوزجان بدست سوره بن محمد کندی کشته شد. (ماه شعبان ۱۲۵ ق) (۱)

اما جایی که مدفن سید یحیی است بقاصله یکنیم کیلومتر در مشرق شهر کنونی سرپل (در شمال افغانستان بین بلخ و میمنه) واقع است و آنرا اکنون «امام خورد» هم گویند. سبک تعمیر بنای این مرقد از عصر سلجوقیان بنظر می آید و نوشته هایی هم بخط گلدار تزئینی کوفی همین عصر دارد، که در گچ برجسته نقش کرده اند.

نام این مقتل و مدفن یحیی در مروج الذهب مسعودی (۶ر) ارعونه و در عمدت الطالب ابن مهنا (چاپ بمبئی ۱۳۱۸ ق صفحه ۲۳) ارعوی، و در دائرة المعارف اسلام (۱۲۱۵ر۴) ارغو چاپ شده و این همه تحریفات کلمه ارغوی خواهد بود که سرزمین

جوزجان بوجود این مرقد سید یحیی شهرتی داشت ، دعبل بن علی در قصیده رثای ائمه آل علی به آن اشارت نموده گوید :

قبور بکوفان و اخری بطیبة و اخری بفتح مالها صلوات
 و اخری بارض الجوزجان محلها و قبر بیاخمری لدى القربات (۱)
 کتابه عربی این مدفن شریف تا جائیکه خوانده شده چنین است :

« بسم الله الرحمن الرحيم هذا قبر السيد يحيى بن زيد بن علي بن الحسين بن علي بن ابي طالب رضوان الله عليه ، قتل بارغوى يوم الجمعة شهر شعبان سنة خمس وعشرين ومائه قتله سلم بن احوز في ولاية نصر بن سيار في ايام الوليد بن يزيد لعنهم الله .
 ماجرا (كذا) على يدى ابي حمزه احمد بن محمد غفر الله له و لوالديه ...
 هذه القبة ابو عبدالله محمد بن شاذان الفارسي (القادسي)؟ الهم ... و محمد و على اغفر له
 و لوالديه برحمتك يا ارحم الراحمين .

مما عمل ابو نصر محمد بن احمد البنا الترمذى غفر الله له و لوالديه .

بريك جبهة زيرين رواق چنين نوشته اند :

« مما امر ببناء هذه القبة الشيخ الجليل ابو عبدالله محمد بن شاذان الفارسي حشره الله مع محمد و اهل بيته . »

از تمام نوشته های باقی مانده چنین پدید می آید که باهر محمد بن شاذان الفارسی ، ابو حمزه احمد بن محمد این بنارا بوسیله معمار ابو نصر محمد بن احمد بناء ترمذی ساخته است و از ادعیه مکتوبه و لعن بر قاتلان و گماشتگان بنی امیه پیداست که نویسنده و بناکننده این بقعه شریفه از شیعیان اهل بیت بوده اند .

این محمد بن شاذان فارسی شناخته نشد . ولی بقول ابن خلکان یکنفر علی- ابن شاذان در عصر سلجوقیان معتمد علیه شهر بلخ بود که وزیر معروف حسن بن علی نظام الملك طوسی (۴۰۸ - ۴۸۵ ق) در اوایل نشوونمای خود در خدمت او کتابت کردی . (۲)

اگر این علی حکمران بلخ با محمد بانی آن بناء برادر و پدر ایشان (شاذان) فردی واحد و مشترك باشد، پس ایام زندگانی این برادران را در حدود ۴۳۰ ق پنداشته میتوانیم، و این بناء هم از همین عصر خواهد بود، ولی این هم قرینه و حجت خارجی دیگری میخواهد.

با این شرحیکه داده شد بنای مدفن سید یحیی در جوزجان شمال افغانستان است نه در سه کیلومتری گنبد قابوس گرگان.

شاید این جای که بشهادت کاشی های مشکوفه در حدود ۶۰۲ تا ۶۱۲ ق بنا شده در یکی از سفرهای سید یحیی مقررش بوده و نام وی بر آن باقی مانده باشد، که مردم آنرا مرقدش پنداشته اند، و بنای حاضره (عکس صفحه ۳۲ مجله یغما) را متأخرین بر آن ساخته اند.

مخفی نمائند که ۱- د- ه بیوار یکی از محققان انگلستان در اگست ۱۹۶۴ پافغانستان آمده و در جوزجان مناظر مختلف این مدفن و کتابه های آنرا عکس برداری کرده و با مقالاتی در بولتن مکتب تحقیقات شرقی و افریقائی دانشگاه لندن (جلد ۳۲ سال ۱۹۶۶ م) نشر کرده است و خود نویسنده این سطور نیز این بنا را دیده و کتابه های کوفی آنرا خوانده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مجله یغما - تحقیقات دقیقه استاد اجل عبدالحی حبیبی مستند است، امید است تصویری از بقعه را نیز تهیه و ارسال فرمایند.

همینیم که هستیم

وز بند خرابات بچستیم ، بچستیم
بیهوده چه گوئید ؟ همینیم که هستیم

خسرو اکبری
کرمانه

از قید خرافات برستیم ، برستیم
نی زاهدو نی عابدو نی شیخونه واعظ